

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, психолого-педагогічний факультет, кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри екологічної психології та психічного здоров'я, м. Чернігів

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМИ ТИПАМИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

В статті розглядається проблема взаємообумовленості емоційного інтелекту та екологічної свідомості підлітків в залежності від типу сімейного виховання. Наводяться результати емпіричного дослідження взаємозв'язку показників емоційного інтелекту та екологічної свідомості підлітків з різним типом стосунків з матерями. Встановлено, що високим показникам міжособистісного емоційного інтелекту підлітків з позитивним типом сімейного виховання відповідають низькі показники гашенарної екодиспозиції. Відмічено, що високим показникам внутрішньоособистісного емоційного інтелекту підлітків з автономним типом сімейного виховання відповідають високі показники колаборативної екодиспозиції.

Ключові слова: *емоційний інтелект, екологічна свідомість, релевантність, інфантилізм, ескапізм, екопсихологічні диспозиції, типи сімейного виховання, позитивний, директивний, ворожий, автономний*

Постановка проблеми. Існування людської цивілізації та подальший її розвиток можливо лише за умови формування гармонійних відносин з природою. Задля цього необхідно сформувати якісно новий рівень екологічної свідомості наступного покоління. Науковці вважають найбільш сприятливим віковим періодом для формування свідомості, зокрема й екологічної, підлітковий вік. Саме на цьому віковому етапі відбувається формування особистості. Вважається, що цей вік важкий, нестабільний, на ньому спостерігаються проблеми в емоційній сфері. Підліток часто не усвідомлює свої емоції та не може ними керувати. Це часто позначається на відношенні до оточуючого середовища та природи зокрема. Пубертат з неформованою екологічною свідомістю під впливом емоцій може завдавати шкоди живим організмам. Слід відмітити, що розвиток екологічної свідомості та емоційного інтелекту багато в чому залежить від сімейного виховання, адже ставлення батьків до природи та їх ціннісні орієнтації, особистий приклад впливають на розвиток свідомості дитини, зокрема й екологічної. Саме тому актуальність даного дослідження полягає у вивченні взаємообумовленості емо-

ційного інтелекту та екологічної свідомості підлітків в залежності від типу стосунків з батьками.

Результати теоретичного дослідження. Підлітковий вік — це один з найважливіших етапів життя людини. Саме від нього залежить подальше становлення особистості. Цей вік нестабільний, вразливий, важкий і виявляється, що він більше, ніж інші періоди життя, залежить від реальностей оточення [2]. Існують різні класифікації підліткового віку. У нашому дослідженні ми дотримувались міжнародної класифікації вікової періодизації, згідно якої підлітковий вік лежить в межах 12 – 15 років для дівчат, та 13 – 16 для хлопчиків [5].

Підлітковий вік є особливо значущим для розвитку емоційної сфери особистості. Вважається, що це «критичний» вік, оскільки в цей період «закладаються основи емоційного життя людини в зрілі роки» [8]. У дослідженнях І. Мельничука, у результаті комплексного вивчення емоційної сфери підлітків, у сімнадцятирічних підлітків було виявлено підвищений рівень реактивної агресії та сором'язливості, а у п'ятнадцятирічних – підвищеній рівень експресивності, тривожності, саморегуляції і знижений рівень агресії [4]. Також дослідниками був виявлений стан «позитивного нуля» – нудьга. А.Г. Герцов вважає, що небезпека полягає в тому, що у підлітків нудьга переважно змінюється на негативні емоції [5]. Під впливом нудьги або агресії особи підліткового віку здатні наносити шкоду оточуючому середовищу. Саме тому необхідно вивчити взаємоумовленість таких понять як емоційний інтелект, тобто здатність розпізнавати емоції і керувати ними, та екологічна свідомість.

В даному дослідженні ми дотримувались моделі емоційного інтелекту Д. Люсіна, згідно якої здатність до розуміння емоцій означає, що людина володіє наступними можливостями: може розпізнати емоцію, тобто встановити факт наявності емоційного переживання у себе або іншої людини; може ідентифікувати емоцію, тобто встановити, яку саме емоцію відчуває вона сама або інша людина, і знайти для неї словесний вираз; розуміє причини, що викликали цю емоцію, і наслідки, до яких вона приведе [1]. Здатність до управління емоціями означає можливості людини: контролювати інтенсивність емоцій (насамперед йдеться про здатність приглушати досить сильні емоції); контролювати зовнішні прояви емоцій; при необхідності викликати ту чи іншу емоцію. Оскільки здатність до розуміння емоцій та до управління ними може бути спрямована на власну емоційну й емоційну сферу інших людей, то можна говорити про внутрішньоособистісний і міжособистісний емоційний інтелект. Отже, емоційний інтелект – це здатність усвідомлювати свої почуття та емоції, доносити і використовувати їх, управляти ними, і

на основі цих навичок взаємодіяти з іншими людьми та оточуючим середовищем [1].

Незаперечним є той факт, що у формуванні особистості підлітка та, зокрема його емоційної сфери і ставлення до природи, велика роль ввідіграє тип сімейного виховання. І. Андрєєва зазначає, що рівень емоційного інтелекту дитини пов'язаний з аналогічною якістю її матері, адже вона приймає більшу участь у вихованні дитини [1]. Саме тому у нашому дослідженні ми зробили акцент на материнському вихованні. У нашій роботі ми притримуємося класифікації стилів сімейного виховання Дж. Шафера: прийняття підлітків батьками, емоційне відторгнення, директивність з боку батьків, психологічну автономію, непослідовність у вихованні.

Підлітковий вік, як було відмічено вище, є одним з ключових періодів в становленні та розвитку свідомості в цілому, зокрема й екологічної. Поняття екологічної свідомості є основним поняттям екологічної психології. У нашому дослідженні ми притримувались компліцит-концептуального підходу В.О. Скребця, який визначає екологічну свідомість як рівень психічного відтворення природного і штучного середовища, свого внутрішнього світу, саморефлексію місця і ролі людини у біологічному, фізичному та хімічному світі, а також самоврегулювання та наповнення цього відтворення екологічним змістом. Інакше кажучи, екологічна свідомість – то є просто людська свідомість ціннісно спрямована екологічним змістом, який суб'єктивно відчувається і переживається [7]. В.О. Скребець зазначає, що у теперішніх дітей (особливо міських) спостерігається відчуженість від реальностей живої природи, від самих себе (втрата особистісності) і все більш зростаюча потреба в ілюзорному бутті. Сучасна культура пропонує широкий спектр штучних віртуальних переживань (мультфільми, комп'ютерні ігри, ілюзорно віртуалізований сучасний спосіб життя), тим самим сприяє розвитку свого роду душевної глухоти (дефнесії) і прогресуючої відстороненості від реальності. Погіршення якості навколишнього природного середовища сприймається як природна даність, а якість життя пов'язується не із станом природи, а з матеріальними ресурсами і досягненнями науки, за допомогою яких здається можливим компенсувати негативну дію екологічних чинників. Такий підхід не сприяє вирішенню глобальної екологічної проблеми [7].

Саме тому **метою** даної роботи є виявлення взаємозв'язків екологічної свідомості підлітків та їх емоційного інтелекту в залежності від стилю сімейного виховання.

Методика та організація дослідження. Для проведення емпіричного дослідження були залучені учні шкіл міста Чернігова (ЗНЗ І-ІІІ ст. №3, 17) та навчально-професійного ліцею №15 віком 15 – 16 років. Всього у дослідженні взяло участь 100 осіб, з них 30 ді-

вчат та 70 хлопців. Дослідження проводилось в груповій формі. На початку дослідження випробувані були проінформовані про мету дослідження, їм роз'яснили інструкції кожної з методик. Для підвищення достовірності результатів, дослідження проводилось анонімно (досліджуваних просили вказати тільки вік і стать).

Для емпіричного дослідження були використані: тест «Поведінка батьків і ставлення підлітків до них» (ADOR) (модифікований варіант опитувальника З. Матейчика та П. Ржичани, 1983р.) для виявлення провідного типу стосунків з матір'ю [6]; опитувальник «ЕмІн» Д.В. Люсіна для діагностики емоційного інтелекту [6]; тест «Екоціннісні диспозиції» (ТЕД-М25) модифікований В.О. Скребцем для діагностики екологічної свідомості [7].

Аналіз результатів дослідження. За допомогою тесту «Поведінка батьків і ставлення підлітків до них» (ADOR) нами було виявлено осіб з різними стилями сімейного виховання, а саме: позитивний, директивний, ворожий, автономний та непослідовний. У нашій роботі ми зробили акцент саме на стосунках з матерями, адже вважається, що вони приймають більш активну участь у вихованні. Найбільше виявлено респондентів з позитивним типом виховання (46% вибірки). Також досить поширеним є автономний стиль (28% вибірки) виховання, головна ознака якого формальне відношення до виховання дитини. 12% респондентів вказують на те, що їхні матері використовують директивний стиль виховання по відношенню до них. Найменш поширеними виявились ворожий та непослідовний типи виховання (по 7% вибірки відповідно).

За допомогою опитувальника «ЕмІн Д. Люсіна» були виявлені показники емоційного інтелекту. Більшість вибірки має середній їх рівень: міжособистісний – 75% опитаних, внутрішньособистісний – 62% респондентів, загальна здатність до розуміння емоцій – 66% підлітків та загальний рівень управління емоціями – 65% досліджуваних. Найбільше в опитуваних розвинений міжособистісний емоційний інтелект, тобто вони краще здатні розуміти емоції оточуючих та керувати ними. Аналіз середньостатистичних значень показників емоційного інтелекту досліджуваних виявив наступне: найбільше в опитаних підлітків проявляється здатність до управління емоціями (середнє значення 43.42 ± 8.4), при чому 68% підлітків мають середній рівень прояву показника управління чужими емоціями, а 19% респондентів високий рівень даного показника. Натомість, середній рівень показника управління власними емоціями виявлено у 56% респондентів, а високий – у 18%. Показники здатності до розуміння емоцій дещо нижчі (середнє значення 38.45 ± 7.06). У респондентів менше розвинений внутрішньоособистісний емоційний інтелект (середнє значення 40.09 ± 7.15), ніж міжособистісний (середнє значення 41.84 ± 8.09). Відмічені вище тенденції, можливо, пов'язані з

не досить розвинутою рефлексією у даній віковій групі, тобто підлітки не достатньо розуміють власні емоції та ще не можуть достатньо ефективно керувати ними, натомість, вони прагнуть керувати емоціями оточуючих, навіть до кінця не розуміючи їх.

Аналіз результатів, отриманих за допомогою методики «Екоціннісні диспозиції» (ТЕД-М25) В.О. Скребця, дає змогу говорити нам, що у опитаних підлітків найбільшою мірою розвинені Я-цінності (середнє значення 3.88 ± 1.55). На другому місці в ієрархії цінностей знаходяться соціальні цінності (середнє значення 3.66 ± 1.7). Третє місце займають моральні цінності (середнє значення 3.34 ± 1.42), та найменш вираженими виявилися екологічні цінності (середнє значення 3.26 ± 1.57). У більшості підлітків соціальні, екологічні та моральні цінності розвинені на переважно низькому рівні (52%, 57%, 56% опитаних – відповідно). Лише Я-цінності у 52% респондентів – на середньому рівні.

Серед показників екопсихічних станів у досліджуваних учнів найбільше виявився розвиненим психічний стан релевантності (середнє значення її становить 4.12 ± 1.7 ; 76% респондентів мають середній рівень прояву екопсихологічної релевантності). Показники ескапізму знаходяться на другому місці (середнє значення становить 2.7 ± 1.57), та незначному рівні розвинений екопсихологічний інфантілізм (середнє значення 1.81 ± 1.31). Щодо психічного стану релевантності, то більшість опитуваних (76%) мають середній рівень його вираженості. Основна кількість досліджуваних учнів (71%) має низький рівень інфантілізму. Щодо екопсихічного стану ескапізму, то у більшості підлітків (52%) він також розвинений на низькому рівні.

Серед екоціннісних диспозицій у загальній вибірці найбільш вираженою є колаборативна (середнє значення 3.19 ± 1.52). Також значимо вираженою є несеситивна екодиспозиція (середнє значення 2.24 ± 1.2 ; середній рівень її прояву відмічено у 68% респондентів). Найменш розвиненими є совметральна екодиспозиція (середнє значення 0.82 ± 0.9) та гашенарна (середнє значення 0.92 ± 0.95) екодиспозиція. Отже, досліджувані в цілому виявляють еконормативну поведінку, хоча й до кінця не розуміють екологічних проблем сьогодення і можуть проявляти споживацьке ставлення до природи та низький рівень екологічних цінностей.

Для виявлення взаємозв'язків між показниками екологічної свідомості та емоційного інтелекту у підлітків з різними типами стосунків з батьками нами був проведений кореляційний аналіз (коефіцієнт кореляції Пірсона), за допомогою якого були встановлені зв'язки між показниками емоційного інтелекту та екологічної свідомості в осіб старшого підліткового віку з позитивним та автономним стилями стосунків з матерями. Вважаємо, що не доцільно

описувати результати кореляційного аналізу зазначених вище показників у респондентів з іншими стилями сімейного виховання, тому що вони є найменш поширеними у нашій вибірці (нами було виявлено невелику кількість досліджуваних з ними).

На підставі отриманих результатів кореляційного аналізу встановлено відмінності у взаємозв'язках показників екологічної свідомості та емоційного інтелекту в осіб з позитивним та автономним стилями сімейного виховання. В результаті проведення дослідження у підлітків з позитивним стилем виховання нами був виявлений прямий зв'язок між соціальними цінностями та контролем експресії ($r = 0.4$ при $p \leq 0.05$). Це означає, що чим вищі у підлітків з позитивним типом стосунків з матерями показники соціальних цінностей, тим більше вони намагаються контролювати прояв емоцій на своєму обличчі. Також встановлений зворотній зв'язок між моральними цінностями та контролем експресії ($r = -0.3$ при $p \leq 0.05$). Підлітки з низьким рівнем прояву моральних цінностей не вважають потрібним приховувати свої емоції та почуття. Спостерігається прямий зв'язок між екопсихічним станом інфантилізму та управлінням чужими емоціями ($r = 0.31$ при $p \leq 0.05$). Можливо підлітки з позитивним типом стосунків з матір'ю менш самостійні, для них характерний інфантилізм, тому вони, аби звернути на себе увагу, намагаються маніпулювати дорослими та впливати на їх емоції. Також існує зворотній зв'язок між екопсихічним станом ескапізму та такими шкалами емоційного інтелекту як: розуміння своїх емоцій ($r = -0.32$ при $p \leq 0.05$), контроль експресії ($r = -0.41$ при $p \leq 0.05$) та внутрішньоособистісний емоційний інтелект ($r = -0.34$ при $p \leq 0.05$). Тобто чим краще опитувані можуть розуміти свої емоції та контролювати їх прояв, тим менше для них характерне уникання реалій дійсності та своєрідна втеча у світ ілюзій стосовно екологічних проблем. Встановлено зворотній зв'язок між несесітивною екодиспозицією та контролем експресії ($r = -0.31$ при $p \leq 0.05$). Це означає, що чим краще підлітки контролюють свою експресію, тим в меншій мірі вони вважають себе господарями природи та сприймають її як джерело певних ресурсів, потрібних людині. Нами був виявлений зворотній зв'язок між гашенарною екодиспозицією та міжособистісним емоційним інтелектом ($r = -0.29$ при $p \leq 0.05$). Тобто ті респонденти, котрі можуть розуміти емоції інших та впливати на них схильні менше наносити шкоди оточуючому середовищу.

У підлітків з автономним стилем виховання спостерігається прямий зв'язок між Я-цінностями та розумінням своїх емоцій ($r = 0.35$ при $p \leq 0.05$). Тобто чим краще підліток розуміє свої емоції, тим більше для нього характерний півень прояву соціальних цінностей. Також був встановлений прямий зв'язок між Я-цінностями та контролем експресії ($r = 0.44$ при $p \leq 0.05$). Чим важливіші для

опитуваних Я-цінності, тим краще вони контролюють прояв емоцій на своєму обличчі. Тісний прямий взаємозв'язок спостерігається між Я-цінностями та внутрішньоособистісним емоційним інтелектом ($r = 0.5$ при $p \leq 0.01$). ВЕІ – це загальна шкала, що включає розуміння та управління власними емоціями. Відповідно чим вищі показники по шкалі Я-цінностей, тим більше схильні підлітки до аналізу та контролю своїх емоційних станів. Був виявлений прямий взаємозв'язок між Я-цінностями та загальною здатністю до управління емоціями ($r = 0.4$ при $p \leq 0.05$). Тобто, у тих респондентів, для яких характерні Я-цінності, спостерігається тенденція до здатності управління своїми та чужими емоціями. Також був встановлений прямий взаємозв'язок між психічним станом релевантності та розумінням своїх емоцій ($r = 0.4$ при $p \leq 0.05$). Це означає, що чим краще підліток з автономним типом виховання розуміє свої емоції, тим більше він відтворює психічні стани переживання довкілля незалежно від зовнішнього нагадування про нього, а проблеми екології для нього є важливими. Зафіксовано стійкий прямий зв'язок між колаборативною екодиспозицією та управлінням чужими емоціями ($r = 0.5$ при $p \leq 0.01$). Тобто, чим краще досліджувані з автономним типом виховання можуть управляти чужими емоціями, тим краще вони розуміють сутність природи та усвідомлюють свої дії та вчинки по відношенню до неї. Також спостерігається взаємозв'язок між колаборативною екодиспозицією і такими шкалами емоційного інтелекту, як розуміння своїх емоцій ($r = 0.41$ при $p \leq 0.05$), внутрішньоособистісний емоційний інтелект ($r = 0.43$ при $p \leq 0.05$) та управління емоціями ($r = 0.42$ при $p \leq 0.05$). В даному випадку можна сказати, що підлітки, які розуміють свої емоції та можуть ними керувати краще усвідомлюють свої дії та вчинки по відношенню до природного середовища, прагнуть до співпраці з природою. Був виявлений зворотній зв'язок між совмісійною екодиспозицією та такими шкалами емоційного інтелекту як розуміння своїх емоцій ($r = -0.44$ при $p \leq 0.05$) та внутрішньоособистісний емоційний інтелект ($r = -0.46$ при $p \leq 0.05$) а також стійкий зворотній зв'язок із загальною здатністю до розуміння емоцій ($r = -0.5$ при $p \leq 0.01$). Тобто чим краще підлітки з автономним типом стосунків з матір'ю розуміють свої емоції, а також можуть керувати ними, тим менша у них залежність від природи, її стихій, менше схильність шукати захисту у природи та бути покірним щодо неї. Також спостерігається зворотній зв'язок між совметральною екодиспозицією та такими шкалами емоційного інтелекту: розуміння чужих емоцій ($r = -0.4$ при $p \leq 0.05$), управління чужими емоціями ($r = -0.5$ при $p \leq 0.05$), контроль експресії ($r = -0.39$ при $p \leq 0.05$), внутрішньоособистісний емоційний інтелект ($r = -0.45$ при $p \leq 0.05$) а також стійкий зворотній зв'язок із міжособистісним емоційним інтелектом ($r = -0.7$ при

$p \leq 0.01$) та загальною здатністю до розуміння емоцій ($r = -0.5$ при $p \leq 0.01$). Отже, це означає, що чим краще опитувані розуміють чужі та свої емоції і можуть ними керувати, тим менше вони вважають себе володарями природи, думають, що здатні її приборкувати та експлуатувати як заманеться, бажають приборкувати природні системи задля власних інтересів.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Виявлено більшу кількість зв'язків між показниками емоційного інтелекту та екологічної свідомості у підлітків з автономним типом сімейного виховання. Такі результати можна пояснити тим, що підлітки, які відчули на собі автономний стиль виховання, більш самостійні, вони самі приймають життєві рішення та вибудовують стосунки з навколишнім середовищем, на відміну, від учнів з позитивним типом виховання. Останні часто покладаються на дорослих та довіряють їм вирішення своїх проблем. Також підлітки з позитивним типом виховання більш зосереджені на власному Я, ніж на оточуючому середовищі. Натомість, учні з автономним типом виховання, які відчувають брак уваги з боку батьків (байдужість, неприйняття підлітка як особистості), відтворюють психічні стани переживання довілля незалежно від зовнішнього нагадування про нього, цікавляться екологічними проблемами, відчувають їх (прагнення зберегти довілля, співпереживання безпритульним тваринам, бажання допомогти живим істотам). Перспективою подальшого дослідження є вивчення та порівняння провідних екологічних установок, показників екологічної компетентності, рівня сформованості компліцитності, домінуючих психічних станів підлітків з позитивним й автономним типами виховання.

Список використаних джерел:

1. Андреева И.Н. О становлении понятия «эмоциональный интеллект» / И.Н. Андреева // Вопросы психологии. – 2008. – №5. – С. 83 – 95.
2. Воробьева Л.И., Петровский В.А., Фельдштейн Д.И. Психологическая роль и место подросткового возраста в онтогенезе // Психология современного подростка. – М., 1987. – 240 с.
3. Герцов А. Практическая психология для подростков и родителей / А. Герцов. СПб. : Питер, 2006. – С. 168 – 196.
4. Мельничук І. Генеза емоційних порушень у дітей різного віку та статі: автореф. дисс. ... кандидат психологічних наук. / І. Мельничук. – Харків, 2003. – 15 с.
5. Психология человека от рождения до смерти: Серия психологическая энциклопедия // под ред. А.А. Реан. / СПб.: «Издательство АСТ», 2015. – 656 с.
6. Рогов Є.І. Настільна книга практичного психолога: Учеб. посібник: У 2 кн. - 2-е вид., Перераб. і доп. / Є.І. Рогов. – М.: Гума-ніт. вид. центр ВЛАДОС. - Кн. 1: Система роботи психолога з дітьми різного віку. – 384 с.

7. Скребець В.О., Шлімакова І.І. Екологічна психологія. Підручник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. / В.О. Скребець, І.І. Шлімакова. – К. : Видавничий дім «Слово», 2014. – 434 с.
8. Якобсон П. Изучение чувств у детей и подростков/ П. Якобсон. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961. – 216 с.

Транслітераційний переклад списку використаних джерел

1. Andreeva I.N. O stanovlenii ponjatija «jemocionalnyj intellekt» / I.N. Andreeva // Voprosy psihologii. – 2008. – №5. – S. 83 – 95.
2. Vorobeva L.I., Petrovskij V.A., Feldshtejn D.I. Psihologicheskaja rol i mesto podrostkovoogo vozrasta v ontogeneze // Psihologija sovremennogo podroстка. – М., 1987. – 240 s.
3. Gercov A. Prakticheskaja psihologija dlja podrostkov i roditelej / A. Gercov. SPb. : Piter, 2006. – S. 168 – 196.
4. Melnichuk I. Geneza emocijnih porushen u ditej riznogo viku ta stati: avtoref. diss. ... kandidat psihologichnih nauk. / I. Melnichuk. – Harkiv, 2003. – 15 s.
5. Psihologija cheloveka ot rozhdenija do smerti: Serija psihologicheskaja inciklopedija // pod red. A.A. Rean. / SPb.: «Izdatelstvo AST», 2015. – 656 s.
6. Rogov Є.І. Nastilna kniga praktichnogo psihologa: Ucheb. posibnik: U 2 kn. - 2-e vid., Pererab. i dop. / Є.І. Rogov. – М.: Guma-nit. vid. centr VLADOS. - Kn. 1: Sistema roboti psihologa z ditmi riznogo viku. – 384 s.
7. Skrebec V.O., Shlimakova I.I. Ekologichna psihologija. Pidručnik dlja studentiv ta vikladachiv vishhij navchal'nih zakladiv. / V.O. Skrebec, I.I. Shlimakova. – K. : Vidavnichij dim «Slovo», 2014. – 434 s.
8. Jakobson P. Izuchenie chuvstv u detej i podrostkov/ P. Jakobson. – М.: Izdvo APN RS FSR, 1961. – 216 s.

Мунасьпова-Мотяш І.А. Взаимосвязь эмоционального интеллекта и экологического сознания у подростков с разными типами семейного воспитания

В статье рассматривается проблема взаимообусловленности эмоционального интеллекта и экологического сознания подростков в зависимости от типа семейного воспитания. Приводятся результаты эмпирического исследования взаимосвязи показателей эмоционального интеллекта и экологического сознания подростков с разным типом отношений с матерями. Установлено, что высоким показателям межличностного эмоционального интеллекта подростков с положительным типом семейного воспитания соответствуют низкие показатели гашенарной екодиспозиции. Отмечено, что высоким показателям внутриличностного эмоционального интеллекта подростков с автономным типом семейного воспитания соответствуют высокие показатели колаборативной екодиспозиции.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, экологическое сознание, релевантность, инфантилизм, эскапизм, экопсихологической диспозиции, типы семейного воспитания, положительный, директивный, враждебный, автономный

Munasyrova-Motyash I.A. The relationship of emotional intelligence and environmental consciousness of teenagers with various types of family education

In the article the problem of correlation of emotional intelligence and environmental consciousness of adolescents depending on the type of family education is considered. The results of empirical research of interrelation of indicators of emotional intelligence and ecological consciousness of adolescents with different type of relationship with mothers are shown.

A greater number of relationships between indicators of emotional intelligence and environmental consciousness of adolescents with an autonomous type of family education are identified. These results can be explained by the fact that teens who experienced the autonomous parenting style are more independent, they take vital decisions and build relationships with the environment, in contrast to students with a positive type of parenting. The latter often rely on adults and trust them to solve their problems. Also adolescents with a positive type of education are more focused on the self than on the environment. Instead, students with autonomous type of parenting that feel lack of attention from parents (indifference, rejection of the adolescent as a person), reproduce the mental state of experiencing the environment regardless of external reminding of it, are interested in environmental issues, feel them (the desire to preserve the environment, compassion for homeless animals, desire to help living beings). The prospect for further research is the study and comparison of the leading ecological settings, indicators of ecological competence, the level of formation of involvement, and the dominant mental states of teens with positive and autonomous types of education.

Key words: *emotional intelligence, environmental awareness, relevance, infantilism, escapism, ecopsychology dispositions, types of family education, positive, directive, hostile, and autonomous*